

mum vincere, iracundiam cohibere et voluptates contemnere. Quæ sic describit S. Ambrosius : *Jure ea fortitudo vocatur, quando unusquisque seipsum vincit, iram continet, nullis illecebris emollitur atque inflectitur, non adversis perturbatur, non extollitur secundis, et quasi vento quodam variarum rerum circumfertur mutatione*¹; 2. vitam propriam periculo exponere ob bonum spirituale et corporale proximi, juxta illud : *Majorem charitatem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis*²; 3. Martyrium appetere corde magno et volenti, exemplo S. Ignatii Martyris, qui cum ad bestias esset damnatus : *Utinam (ad Romanos scribebat) fruar bestiis, quæ mihi sunt paratæ... si venire noluerint, ego vim faciam, ego me ingeram ut devorer*; 4. mala gravissima et ipsam etiam mortem si ex improvise contingat, fortiter et patienter tolerare; 5. (en gradus heroicis) mala illa, et mortem pati etiam cum sincero animi gaudio, exemplo Apostolorum, qui *ibant gaudentes a conspectu Concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati*³.

Fortitudini adversantur : 1. *timiditas*, quæ est fuga malorum, quibus pro loco ac tempore quis se objicere debet; 2. *intimiditas*, quæ est defectus timoris justis; 3. *audacia*, quæ est inconsiderata periculorum susceptio. Quoad primam peccat qui eos unice timet, qui occidunt corpus : quoad secundam qui eum non timet, qui animam mittere potest in gehennam : denique quoad tertiam vero peccat ille, qui temere periculum quærit.

174. Q. 3. *Quid est temperantia, et quæ ejus partes?*

R. Temperantia stricte sumpta definitur : *Virtus moralis, quæ secundum rectam rationem et legem divinam moderatur appetitum, et usum earum rerum, quæ sensuum delectationes pariunt, uti gustus, odoratus et tactus*. Hoc sensu est specialis virtus, quia habet specialem materiam, nempe quatenus refrænât appetitum ab iis, quæ maxime alliciunt. Si autem temperantia sumatur pro quacumque temperie, tunc ipsa erit virtus generalis. — Dives, qui in bonos ducit dies suos, quotidie splendide epulando, mollia induendo, deliciis omnibus vitæ se recreando, peccat contra temperantiam, et se exponit malis concupiscentiis ac delectationibus; et intemperantiæ fit reus, quæ est exprobrabile vitium, cum maxime repugnet hominis excellentiæ illum comparando jumentis⁴.

Partes integrales temperantiæ sunt⁵ : 1. *verecundia* seu timor turpitudinis, qui custos est modestiæ; 2. *honestas* seu amor decoris.

¹ De off., l. I. c. xxxvi. — V. Civ. Catt., ser. I, t. VIII : I grandi homini. — ² Joann. xv. — ³ Act. v. — ⁴ V. S. Thomas, 2, 2, q. 141, a. 2.

⁵ Partes cujuslibet cardinalis virtutis sunt triplicis generis. Aliæ integra-

Partes subjectivæ sunt : 1. *abstinentia* quæ consistit in cibo moderando; 2. *sobrietas* sita in moderando potu¹; 3. *castitas*, quæ ipsam delectationem veneream temperat; 4. *pudivicia* quæ ab omni aspectu et tactu inhonesto abhorre nos docet : sive potius versatur circa exteriora signa ad venerem incitantia, quæ cohibet.

Tandem partes potentiales sunt : 1. *clementia*, illa virtus, quæ ex animi lenitate pœnas moderatur, prout tamen justitia patitur; 2. *mansuetudo*, quæ iram moderatur secundum rectam rationem; 3. *continentia*, virtus illa generalis, qua resistimus quibuscumque pravis motibus et in quacumque vitiosa materia. Item *modestia*, *humilitas*, *studiositas*, *eutrapelia*, *ornatus* atque *simplicitas* : quæ virtutes haud sunt contemnendæ, licet parvæ videantur; ipsæ enim nos comitantur ubique, atque per eas ad majora devenimus, siquidem in omni re a minimo jugiter incipiendum est².

§ I. — De modestia, humilitate, studiositate, eutrapelia, ornatu et simplicitate.

175. Q. 1. *Quid est modestia et ubinam collocanda?*

R. Ad 1 : Modestia est virtus, quæ exteriores hominis actiones et corporis ornatum ita moderatur, ut nullius offendat aspectum. Verum modestiæ fundamentum in humilitate situm est, sive in illo animi sensu, quem sic expressit Apostolus : *Quid habes quod non ac-*

les; sunt quædam conditiones requisitæ ad actum ipsum virtutis bene et integre exercendum. Aliæ *subjectivæ*; sunt species diversæ virtutis, quæ variæ sunt pro varietate objecti, quod respicit virtus illa. Aliæ *potentiales*; sunt virtutes secundariæ, quæ modum, quem principalis virtus observat circa principalem aliquam materiam, eundem observant in quibusdam aliis minus principalibus, atque minus difficilibus.

¹ V. Lessius. De valetudine tuenda. — Castelvetero, Directorio, ecc., p. IV, c. xxiii. — Temperantia passim celebratur. — V. Essai sur la Théologie morale considérée dans ses rapports avec la physiologie et la médecine, par Debreyne. — Laur. Martini, Elementa medicinæ forensis, etc. — Sella, Lezioni popolari di igiene rurale e privata. Biella, 1842, etc. — Hic inuenda celebris Societas temperantiæ quæ 1838 opera Patris Mathew instituta est in Hibernia. Miri sunt illius effectus ad homines in temperantia continendos. — V. Bergier, Dictionnaire, v° Tempérance. — It. passim L'Amico Cattolico, etc. — Margotti, Foma e Londra, c. xxv.

² V. Pinamonti, Il Direttore, ecc. — Tassoni, La religione dimostrata, t. III, p. I, c. v. — Roberti, Trattatello sulle virtù piccole. — Fr. Pertusali, Trattatello sulle piccole sofferenze.

cepisti? si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis¹? Hinc a quibusdam definitur etiam: *Humilitas ad praxim reducta seu humilitas practica*: sed vera humilitas; si quis enim actus suos exterius ad verecundiam componeret absque vero interiori virtutis motivo, jure merito diceretur in eo non modestia adesse, sed vana, mendax et superba modestiæ ostentatio, id est *hypocrisis*. Quapropter legitur in sacris Scripturis: *Finis modestiæ timor Domini*².

Habet modestia insigne quoddam ac mirificum decus præsertim in adolescentibus, quibus et præclaram penes Superiores existimationem et stabilem penes condiscipulos auctoritatem, et incredibilem amorem in omni hominum cœtu conciliat. Ratio est quia in bene composito corporis et motuum externorum habitu cernitur ordinate compositus animus. Quare Apostolus hanc virtutem alte commendans inquiebat: *Modestia vestra nota sit omnibus hominibus*³.

R. Ad 2: In quatuor præsertim modestia est collocanda: in oculis, in verbis, in risu et in incesso: — 1. in oculis, juxta illud D. Gregorii M.: *Deprimendi sunt oculi quasi raptores ad culpam*⁴; 2. in verbis, quod sic exponit Ambrosius: *Ne modum prætergrediatis loquendi; ne quid indecorum sermo resonet tuus; specula enim mentis plerumque in verbis refulget: ipsum vocis sonum librat modestia, ne cujusquam offendat aurem vox fortior*⁵; 3. in risu, quod monet S. Basilius inquit: *Illud etiam non mediocriter cavendum est ab iis, qui colendæ pietati student, ne in risum præter modum effusi sint*⁶; 4. in incesso, quod sic idem Basilius explicat: *Incessus est nec segnis, ne animum dissolutum declaret, nec rursus vehemens, insolenterque incitatus, ne consternatos impetus animi significet. Modestia Ecclésiasticis est maxime necessaria, quos Apostolus vult ornatos et modestos*⁷. Nil ergo mirum, si D. Ambrosius duos repulit Clericos, qui externum præ se ferebant petulans, inconditum atque inordinatum nimis; judicium probavit eventus⁸.

176. Q. 2. *Quid de humilitate dicendum est?*

R. Humilitas est *virtus firmans voluntatem, ne inordinate extolatur*, seu ne succumbat amori inordinato propriæ excellentiæ. Hæc ab amore veritatis procedit; qui enim ad se animum convertit, illico intelligit se merum nihilum, et omnia a Deo gratis accepisse.

¹ I Cor. iv. — ² Prov. xxii. — ³ Phil. iv.

⁴ In L. Moral. — ⁵ De Officiis, l. IV, c. 48. — ⁶ De reg.

⁷ I Tim. iii.

⁸ L. I, De Offic., c. xviii. — V. *Correspondance d'un ancien directeur de séminaire avec un jeune prêtre*, etc. Lyon, 1845. — Sevoy, *Devoirs ecclésiastiques*.

Tres sunt humilitatis gradus: 1. est subdere se majori et non se præferre æquali, qui est sufficiens; 2. se subdere æquali et non præferre inferiori, qui est abundans; 3. subesse minori, in quo est perfectio¹. Ubi notandum: absque præjudicio humilitatis possumus donis, quæ accepimus, præferre dona, quæ aliis collata apparent, si id manifestum est; cum dicente sancto Augustino, *in parte veritatis, non in parte falsitatis magis humilitas collocetur*². Potest quis nihilominus absque falsitate, non judicio absoluto, sed quasi suspensivo, ut dicit Estius, pronuntiare se omnibus viliorem; vel secundum defectus occultos quos in se recognoscit, et dona Dei quæ in aliis latent, aut quæ eis conferenda sunt; vel etiam quatenus si aliis data fuissent gratiæ quæ data sunt nobis, melius Deo respondissent; vel etiam hoc sensu, quod omnia peccata quæ ab aliis admissa videmus, debeamus reputare nobis a Deo remitti, qui custodivit nos, ne ea committeremus: *Nulum enim est peccatum, quod facit homo, quod non possit facere et alter homo, si desit rector a quo factus est homo*, ait idem Augustinus³. Præterea cum humilitas consistat in affectu voluntatis, potius quam in judicio mentis, unusquisque potest se subjicere non solum Deo, sed omni humanæ creaturæ propter Deum, ex dispositione cordis.

Ad humilitatem fovendam hæc quatuor maxime inserviunt: 1. de se nihil, neque bene, neque male; 2. de aliis semper bene loqui; 3. libenter obedire; 4. tentationes contrarias illico confessario aperire; diabolus enim tenebrosus totus timet ad lucem trahi; 5. nos cum illis comparare qui etsi forsitan inter pericula, tamen nobis meliores sunt: *Nimis proni sumus* (ad rem Stapf, § 286) *ut cum illis nos conferamus, quos nobis pejores credimus, utque ex tali comparatione conata nobis superbia plurimum nutriatur. Ast quanto rubore suffundimur, si vitam nostram, ne dicam ad exemplum divini Redemptoris, ad conversationem tot Sanctorum exigimus! Qui nobis paulo ante gigantes videbamur, spectata eorum celsitudine, infra pygmæos subsidemus.*

¹ V. Pinamonti, *Il Direttore*, c. xx. — S. Fr. de Sales, *Introd. à la vie dévôte*, n. 5. — Stapf, §§ 258 et seqq. — Viggetelli, *Meditazioni ed istruzioni per otto giorni di esercizi spirituali secondo la materia e le forme prescritte da sant' Ignazio*. — Manfredini, *Il mese degli esercizi spirituali di S. Ignazio compendiate in otto giorni*. Modena, 1859.

² De nat. et grat., c. xxxiv.

³ Hom. x, inter l, cap. ix. — V. Balmes, *Lettre à un sceptique en matière de religion*, lett. 15, ubi plura ad rem. — Martinet, *Philosophie du catéchisme catholique*, l. III, § 5. — Secondo Franco, *Risposte popolari alle obbiezioni più comuni contro la religione*, vol. II, c. xi: objez. l'umiltà è un'abbiezione d'animo.

177. Q. 3. *Quid de studiositate?*

R. Studiositas est virtus quæ affectum seu studium discendi, et cognoscendi ad rectos rationis tramites moderatur ac temperat; omnia enim secundum rectitudinem fieri debent. Pulchre D. Bernardus: *Sunt qui scire volunt eo fine tantum ut sciunt, et turpis curiositas est; et sunt qui scire volunt, ut sciuntur ipsi, et turpis vanitas est...* Et sunt qui scire volunt, ut scientiam vendant, verbi causa, pro pecunia, pro honoribus, et turpis quæstus est. Sunt quoque qui scire volunt, ut ædificent, et charitas est; et item qui scire volunt, ut ædificentur, et prudentia est. Horum omnium soli ultimi duo non inveniuntur in abusione scientiæ; quippe qui ad hoc volunt intelligere, ut bene faciant¹. — Duo sunt præcipua munera: 1. est cupiditatem sciendi, quæ sæpe in generosis adolescentibus vehementior esse solet, intra limites coercere, ne se aut immoderatus efferat, aut in vana et noxia effundat; 2. est torporem ingenii excutere et animum ad necessaria vel utilia perdiscenda inflammare. Primo huic muneri adversatur nimia nec satis recta sciendi cupiditas, seu *inanis curiositas*. Alteri adversatur inertia laboris et pigritia, quæ a rerum pulcherrimarum studio mentem avocatur, ac ingenium turpi otio non tantum languescere, sed etiam hebescere ferme cogit, et dicitur *negligentia*.

178. *Quid (quæres) de nimia sciendi cupiditate et negligentia?*

R. ad 1: Ad nimiam sciendi cupiditatem quod attinet, ea vitiosa evadere potest: 1. ex quacumque animi pravitate eidem adjuncta, veluti ex pravo fine. Hoc iis contingit, qui e studio nihil aliud, quam propriæ superbiæ pabulum quærunt; 2. cum quis ita liberalis cujuscumque artis vel scientiæ vel lectionis peculiari suavitate deliniri se patiat, ut ab iis studiis removeatur, quæ ejusdem statui, conditioni et officio sola conveniunt: uti, v. g., esset adolescens ille, qui scholæ suæ libris posthabitis, totum se poneret in legendis comœdiis et fabulis scriptorum quorundam narrationibus scientiæ maxime exitiosis; 3. cum quis ad eas res studium adhibet, quæ proprii ingenii vires superant, ex quo contingit, ut facile in perniciosos errores labatur, momente Ecclesiastico: *Altiora te ne quæsieris*².

R. ad 2: Quod attinet ad socordiam et negligentiam, quæ discendi

¹ Serm. xxxvi, in Cantica.

² Cap. iii. — Et præsertim illa curiositatis species carpenda venit, qua quis facta aliena malesane observat, et quidquid acciderit, temere interpretatur; *tu quis es qui judicas alienum servum?* Rom. xiv. — V. Stapf, §§ 526 et 534.

laborem refugit, adolescentes sciant: 1. gravi se culpa inquinare, si a parentibus ad studia missi ætatem studiis aptissimam in ludis nugisque vel quod pejus esset, in morum depravatione terant; 2. sine vitio esse non posse ipsam temporis jacturam: cum tempus, dicente Seneca, sit thesaurus, *cujus unius avaritia honesta est*; 3. futurum profecto esse ut sese aliquando pœniteant negligentes, sed irreparabiliter¹.

179. Q. 4. *Quid de eutrapelia, ornatu et simplicitate?*

R. Eutrapelia est virtus omnium jucundissima, quippe quæ tota in amœnitate versatur, temperans videlicet jocos et ludos secundum rectam rationem²: animum enim cum aliqua jucunditate, et liberali joci festivitate relaxare debemus aliquando, ut ad majora vitæ officia promptior fiat atque paratior. Sed cum facile omnino sit in jocis et festivitibus rectæ rationis violare præcepta, requiritur iccirco virtus aliqua, quæ modum iis valeat accommodare.

Ornatus atque simplicitas est virtus, quæ externum corporis cultum ad decoris et honestatis regulas moderatur ac regit. Videmus nempe sæpe illud in humanæ vitæ consuetudine vitium, quo aliqui vestitu obsolete, corpore inculto et horrido, aspectu fædo, barbaræ potius et belluinæ naturæ formam præ se ferunt, quam mores civili societati idoneos. Alii ex adverso ita nitidi et compti conspiciuntur, ut dignitati naturæ oblitæ turpem animi molliem luxu fœmineo diffluentem insani amasiunculi expromant. Ornatus porro et simplicitas vitia hæc extinguit, et medium inter utrumque sapienter docet.

Quia tamen hac in re facilius per excessum, quam per defectum in adolescentibus præsertim peccatur, tria iccirco iisdem ornatus et simplicitatis præcepta tradit S. Thomas: 1. ne cultum nitidiorum affectent, quam ferat status et dignitatis conditio; 2. ne exquisitas et effeminatas in cultu delicias sectentur; 3. ne temporis nimium ac diligentiam in id conferant, quod ad corporis ornatum cultumque pertinet: « Je voudrais qu'un dévot et une dévote fussent toujours les

¹ Mirum in modum ad inflammados adolescentum animos in scientiarum studia loquitur S. Pagina (Ecl. vi): *Fili, a juventute tua excipe doctrinam, et usque ad canos invenies sapientiam: quasi is qui arat et seminat, accede ad eam, et sustine bonos fructus illius*. Quam sententiam expendens D. Hieronymus sic Nepotianum suum hortabatur: *Senectus eorum, qui adolescentiam suam honestis artibus instruxerunt, et in lege Domini meditati sunt, ætate fit doctior, usu tritior, processu temporis sapientior et veterum studiorum dulcissimos fructus metit*.

² Sic dicta est a græco *eu bene*, et *trepó se vertere*, ex facili nempe quadam et eleganti sermonis copia et flexibilitate. — V. Stapf, § 313. — Regule servandæ vid. de ludo.

mieux habillés de la compagnie, mais les moins pompeux et affectés, » ait Salesius ⁴.

§ II. — De castitate conjugali, viduali et virginali.

180. Castitas triplex est : *Conjugalis, vidualis et virginalis* ². Prima abstinet a voluptatibus carnis illicitis, et utitur moderate licitis in matrimonio. Hæc est de præcepto a conjugibus servanda : *Omnis autem fornicator aut immundus... non habet hæreditatem in Regno Christi et Dei*, ait Apostolus ³. — Secunda post solum matrimonium abstinet in posterum ab omni etiam licita voluptate : est de consilio ex eodem Apostolo ⁴; nam adhuc liberum est novum inire matrimonium. — Tertia ab omnibus tam licitis quam illicitis venereis delectationibus perpetuo abstinet; carnisque integritatem semper servat. Qui peccarunt mente contra castitatem, virginitatem per pœnitentiam recuperant; non tamen qui carnis integritatem culpabiliter (v. g. per fornicationem, vel pollutionem voluntariam) amiserunt, quæ de facto non amplius recuperatur, etiam remisso peccato, quoad laureolam virginibus in cœlo præparatam ⁵.

181. Q. *Quomodo definitur virginitas et quid de ea?*

R. Virginitas recte definitur : *Firma voluntas perpetuo abstinendi ab omnibus venereis voluptatibus*. Dicitur *firma voluntas*, ut indicemus nos hic non definire virginitatem materialem, quæ consistit in quadam carnis integritate; sed moralem, quæ in animo sita est et in ejus proposito. Ex quo patet differentia virginitatis a castitate; nam ista esse potest etiam in conjugatis et pœnitentibus; non autem illa. Et ideo propositum servandæ integritatis usque ad tempus nuptiarum non est virtus virginitatis, sed castitatis.

Virginitatem esse rem valde bonam in se, licitam et laudabilem tenent omnes Catholici adversus Lutherum. Et merito : nam nihil sub consilio cadere potest in Scripturis, quod non sit in se bonum, licitum et laudabile; atqui virginitas in Scripturis sub consilio cadit : *De virgi-*

¹ *Introduction à la vie dévote*, p. III, c. xxv, etc., 28. — V. Castelvetero, *Direttorio*, ecc., c. iv, p. XI.

² Plura *de castitate* Stapf, §§ 299 et seqq. — ³ Eph. v.

⁴ II Cor. vii. — V. S. Fr. de Sales, *Introduction à la vie dévote*, c. xl.

⁵ S. Thomas, 2, 2, q. 152. Atque hinc sequitur, quod quæ virgo manet, citra miraculum possit esse et mater; si nimirum omnino invita constuprata concipiat et pariat. Aliter esset, si virginitas sumatur non pro speciali virtute morali, ut hic; sed simpliciter pro integritate carnis seu membrorum generationi inserventium. » *Tournely*.

nibus præceptum Domini non habeo, inquit Apostolus ¹; *consilium autem do, tamquam misericordiam consecutus a Domino, ut sim fidelis*. Et postea : *Solutus es ab uxore? Noli quærere uxorem*. — *Dico non nuptis et viduis : Bonum est illis, si sic permaneant*. Idipsum probatur exemplo Christi, B. M. Virginis multorumque Sanctorum, qui virginitatem secuti sunt. Vel ipsas barbaras gentes consentientes habemus; virginitas enim semper in honore habita fuit apud Indos, Peruvianos, Mexicanos, etc. ². Adde : nonne bonum est, licitum et laudabile, ut propter bonum animæ rejiciantur delectationes corporis? hoc intendit virginitas ³.

Hinc Nazianzenus carmine II sic eam extollit :

*Salve, Virginitas, divino tradita dono,
Mater inoffensæ vitæ, bona maxima fundens,
Christi pars, et spiritibus sociata supernis!*

182. *An (quæres) sit virginitas melior quam matrimonium?* Helvidius ac Jovinianus contra quos scripsit S. Hieronymus, docebant statum virginitatis nullimode dici posse meliorem statu matrimonii : Protestantes moderni huic doctrinæ subscripserunt. At facillime refutantur vix consulendo Paulum, qui controversiam expresse sic defini- vit : *Qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit; et qui non jungit, melius facit;... beatior erit, si sic permanserit secundum meum consilium : puto autem quod et ego Spiritum Dei habeam* ⁴. Hinc Tridentinum : *Si quis dixerit statum conjugale anteponendum esse statui virginitatis vel cælibatus, et non esse melius ac beatius manere in virginitate aut cælibatu quam jungi matrimonio, anathema sit* ⁵. Ratio suffragatur : matrimonium ex se convenit homini secundum partem inferiorem, qua similis est brutis; virginitas autem convenit ei secundum partem superiorem, qua similis est Angelis. Illud,

¹ I Cor. vii. — V. Balmes, *Le protestantisme comparé au catholicisme*, c. xxvi.

² V. Scotti, *Teoremi*, ecc., part. II, t. VIII, § 5, etc. — *Amico Cattolico*, vol. XI, pag. 41.

³ V. J. Chrysostomus, *De virginitate*. — D. Ambrosius, l. III, *De virginitate*.

⁴ I Cor. vii. — V. Bouvier, *Instit. Theol.*, hic.

⁵ Sess. xxiv, c. x. — V. Liguori, *Selva di materie predicabili*. Discorso *alle zitelle*. — *La Forza di un libretto*. — Del celibato : *Dei diversi stati che le donzelle possono abbracciare, e principalmente del celibato, del motivo di applicharvisi e del modo di vivervi santamente anche in mezzo alla società*. — Candela, *Del bene della santa verginità*, discorsi xiv. — Lupello, *Tractatus de castitate*. Paris, Lecoffre, 1859. Et dicenda *De cælibatu*, t. IV.

ut ita dicam, in terris conversatur, et de terra pascitur; ista in caelis habet sedem, et tota quæ sursum sunt, sapit. Unde D. Bernardus: *Nuptiæ terram replent, virginitas Paradisum.*

Hæc tamen accipienda de ipso statu virginitatis pro Deo electo: — 1. de ipso statu virginitatis, quo sensu statui matrimonii præstat; nam licet matrimonium in actu gratiam producat, si tamen consideretur in suo statu permanente, certe virginitate est inferius ex dictis; — 2. pro Deo electo; certum est enim statum hunc non præcellere, si eligatur malo fine; quia tunc non esset bonum virtutis.

ADNOTATIONES AD TRACTATUM SEPTIMUM

(A) Page 8.

183. *Quid (quæres) si possessor, seu detentor bonæ fidei rei alienæ, eam jam donaverit, vel vendiderit? Qui rem alienam donando rebus suis pepercit, id est si quid aliud certe dedisset, casu quo rem illam non habuisset, utique debet restituere id, in quo suis pepercit. Secus ad nihil tenetur ratione justitiæ: attamen ratione charitatis, si commode id præstare poterit, tenetur monere donatarium, ut rem domino suo reddat; vel dominum, ut ita rem suam recuperare valeat.*

184. *Quid (dices) si ille qui bona fide vendidit rem alienam, contractum rescindendo, non possit amplius recuperare pretium, quo et ipse rem illam emit? v. g., pretio emisti ab ignoto homine equum alienum, quem postea tertio vendidisti; si huic tertio restituatur pretium et domino equus, tu amittis tuam pecuniam, quam ignoto solvisti. — Distinguendum est: si proprietarius suum equum evincat a tertio, tertius iste tenetur equum domino tradere, quia ad ipsum clamat, et tu illi teneris solum pretium reddere; quia vendidisti rem vitiosam: per accidens autem est, quod non possis recuperare pecuniam tuam. Si vero proprietarius rem suam non evincat, alii cum Lyonnet asserunt venditorem adhuc restituere debere pretium ex venditione rei alienæ perceptum, modo pretium illud bona fide non consumperit; nam tunc non reddendo, ex bonis alterius compensaret*

damnum sibi per furem illatum; ideo ditesceret de re aliena non restituens. Attamen alii cum Salmanticensibus tumentur, quod si res a domino non postuletur, nulli tenetur venditor restitutionem facere: neque etiam tenetur monere dominum, ut dicit Lessius, aut indicare emptori, quod res sit aliena, si post venditionem bona fide peractam id venditor resciscat, et non possit amplius pretium quo ipse rem emit, recuperare; quia cum rem alienam amplius non habeat, nec sit causa cur dominus re sua privetur, non tenetur cum magno suo damno curare, ut dominus illam redipiscatur. — V. Liguori, *Opus Mor.*, l. III, nn. 569, 570, 600, 601 et 800.

(B) Page 11.

185. *Quæres: Quomodo supputanda sunt et valor et augmentum rei, ut integra fiat restitutio ab iniquo possessore? R. Fingatur casus de augmento intrinseco. Titius furatur pullum equinum valentem quinquaginta libellis; apud furem fit equus habilis ad rhedam valens libellis centum; postea labore fractus et senio, macrescit, vel interit.*

Fingatur casus ex augmento extrinseco. Titius furatur dolium vini valens libellis decem, facta ex inopinata frequentia emptorum et vini caritate, idem dolium acquirit valorem libellarum viginti: tum cessantibus his circumstantiis, iterum redit ad valorem decem libellarum, et in hoc statu vinum consumitur. In hisce casibus quæritur, utrum supputatio valoris equi et dolii vini repeli debeat a tempore, quo dominus illis rebus fuit inique privatus, an vero a tempore majoris incrementi, scilicet a tempore, quo equus valebat libellis centum, et vini dolium viginti libellis?

Sunt, qui ita distinguunt: si dominus fuisset rem conservaturus usque ad tempus majoris incrementi, seu usque ad statum rei optimum, tunc fur tenetur compensare dominum juxta pretium majus, quod illa res habuit, saltem ratione lucri cessantis, vel damni emergentis. Si vero dominus fuisset certo venditurus, vel consumpturus rem in statu ejus minore, juxta hunc statum sentiri esse faciendam damni illati supputationem et tanquam fructum meræ industriæ habendum esse incrementum, quod apud furem accepit et iterum postea amisit.

Verum alii probabilius censent (nulla facta exceptione sive fuerit sive non fuerit dominus conservaturus rem suam usque ad majus pretii incrementum) justam æstimationem rei restituendæ esse desumendam a statu meliori et optimo, quam res habuit intra tempus injustæ detentionis. Ratio est, quia res quælibet crescit, augetur, melior efficitur in